

॥ ओ३म् ॥

॥ वर वध्वोः ॥

॥ त्रिव ह सं कार पद्यति ॥

मुल प्रगट कर्ता.
पाशासक धृष्टिस्तत्र भगवानुसार
अंक
उद्धार प्रदुस्त्रयनी सहायथी

अपायी प्रसिद्ध कर्नाट.
न्यातिथी कृपाशंकर वीकुल शुक्ल (रायचडकर)
न्यातिथी कार्यलय, पांचकुवा न्याय दरता-अमरावती.

श्री "आजोदय प्रस"मा जेठासाभ देवसंकर देवसे आभु
आदीमा-अमरावती.

विक्रम संवत् १९७२ शकाब्द १९४४
प्रथमा, आश्वि. अ० प्र० १०००)

कीमत ०—१—०

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૫૮૬ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ પિંચાણ સંસ્કાર યત્ન

વિષય ૫૨: ૪૨૭

॥ ओ३म् ॥

॥ वर वध्वोः ॥

॥ विवाह सं कार पद्धति ॥

मुल प्रगट कर्ता.

पारासर गृह्यसूत्र मतानुसार

એક

ઉદાર ગૃહસ્થની સહાયથી

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

જ્યોતિષી કૃપાશંકર વીકુલજી શુક્લ (રાયધડકર)

જ્યોતિષ કાર્યાલય, પાંચકુવા ચાર રસ્તા-અમદાવાદ.

શ્રી “ભાગ્યોદય પ્રેસ”માં જોડાલાલ દેવશંકર દ્વેએ છાપ્યું

ખાડીઆ-અમદાવાદ.

વિક્રમ સંવત ૧૯૭૬

શકાબ્દ ૧૮૪૪

પ્રથમા, આવૃત્તિ. અં ૩૦ ૧૦૦૦)

કીંમત ૦—૬—૦

ગ્રામીણ વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગાંધી ગ્રંથાલય સંગ્રહ
૧૦૫૮૭

પર: ૪૨૭

અંધકર્તાઓ સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

નિવેદન.

આજકાલ વિવાહ જેવા, પવિત્ર કાર્યને લોકોએ એક ફારસ બનાવી દીધો છે, જ્યાં મુળ વિવાહ જ એક ફારસ ત્યાં પ્રતિજ્ઞાની વાત જ શી પુછતી, પ્રવિજ્ઞા કરનારા બીયારા વર વધુને તત્સંબંધી લેશ માત્ર પણ જ્ઞાન હોતુ નથી, જ્યાં ૧૦ વર્ષના બાળકોનાં લગ્ન લગ્ન થાય, ત્યાં પછી પ્રતિજ્ઞા માટે પુછવું જ શું, આ સર્વ નાસી બાળ વિવાહ અને વૃદ્ધ વિવાહ અને કળેડાનાં શોકજનક પરિણામો આંખે જોવા છતાં દેશ વાસીઓની તેમ આપણા ધર્મમાં ચર્ચાનાં જાણજોના ગુરુ જેથી આશ્ચર્ય કરી બ્રાહ્મણોને વિવાહ તે શું છે તે ખમર હોય ક્યાંથી દુઃખોના પહાડ તુટી પડે છે, તો બીયારી અમળા સ્ત્રીઓના ઉપર જેઓ યૌવનાવસ્થા પ્રાપ્ત થયા પૂર્વે તો ગુંટડીઓ પર હાથ રાખી ચાલે છે. જે બિયારીઓ જીવનના સર્વ સુખોને તિલાંજની આપી કામાંધ પુરુષોની, કામાગ્નીમાં પતંગની પેઠે સ્વાડા થઇ જાય છે, હું ધારું છું કે મહાર આ લખાણ અપ્રાસંગીક ગણાશે પણ મહારા ધારવા પ્રમાણે વિવાહ પ્રતિજ્ઞાનો મૂળ આધાર વિવાહ અને વિવાહનો આધાર ધ્વજચર્ય અને યોગ્ય વા વિવાહ પર છે, જે તેમ નથી. અર્થાત બાળકોનો વિવાહ છે અથવા બન્નેમાંથી અંકની વય અયોગ્ય છે. તો વિવાહ અને બન્ને નિષ્ફળ સમજવી, માટે દેશ હિતે-શુભો યદિ અન્ય વિવાહનો પુનઃ પ્રચાર કરવા ચાહે તો પ્રથમ વિવાહ યોગ્ય વરવધુને બનાવા કે જેથી તેઓ બીજાને વિવાહ પ્રતિજ્ઞામાં દર્શાવ્યાનુસાર હૃદયથી વરે નહી, શાસ્ત્રાનુસાર શબ્દોથી અંતિમ પ્રાર્થના એ છે કે આ ઉચ્ચ અને મહાન ભાવનાળી પ્રતિજ્ઞાઓ વાંચ્યા પછી વિચારો કે આપણે જે વિવાહ કરીએ છીએ, તે સાર્થક છે, કે નિર્થક, હું પરમાત્મા ને પ્રાર્થના કરું છું કે, તે મહાન પ્રભુ અમને શક્તી આપો કે જેથી અમે સર્વ પુનઃ આ ઉચ્ચ ભાવનાળી પ્રતિજ્ઞાઓ લક્ષમાં રાખી વૈદિક વિવાહ કરવા શક્તિમાન થઇએ.

વૈદિક ધર્મનો એક તુચ્છ સેવક,

વિદ્વન્ન જ્ઞાન કૃપાબિલાષી,

ન્યેતિષી કૃપાશંકર વીકુલજી શુક્લ.

રાયધડકર આધુનીક—અમદાવાદ.

શ્રી ગણેશાય નમઃ

શ્રી સૂર્યાય નમઃ

જેના હાથરો કિર્તી છે. ત્રૈલોક્યનો દિપક ચંદ્રના મૂર્તિમાં ક-
લ્યાયલો જેનો પુનર્જન્મ થતાર નથી એવા યોગીઓના મોક્ષનું દ્વાર
આત્માને જાણનારા યોગીઓનો આત્મા, યજ્ઞમાનોનો યજ્ઞ ગ્રહ નક્ષ-
ત્રાદિકનો અધિપતી લોકનો પ્રભુ ઉત્પત્તિ તથા પાપશૂનો સ્વામિ અને
વેદમાં જે અનેક પ્રકારે ગવાયેલો એવો જે 'સૂર્ય' તેને પ્રથમ હું નમ-
સ્કાર કરું છું.

આ પુસ્તક શરૂ કરતાં પહેલાં ચાર યુગની અક્ષેપમાં હકીકત
છું.

ગ્રહત્ત્વ સારંગધર પદ્મવતિ, શ્વેતશિમ રત્નભંડાર નિર્ણય સિંધુ
અને ભાગવત આદિ ગ્રંથો મધ્યેથી, સર્વ શક્તીમાન પરમેશ્વરે આ
દુનીયા બનાવી કાળ એટલે વખતને સ્થાપીત કરી છે માટે દુનીયાના
ફારફેરનો આધાર કામના ઉપર છે, જેથી દુનીયામાં સર્વજ્ઞ અમલકારો
કાળ પ્રમાણે વહે છે, ઋતુઓમાં ફારફેર અને વનસ્પતિનો ફાળ તથા
વરસાદનું વરસવું એ સર્વ કાળને આધાર છે પ્રાણીઓના આયુષ્યનું
પ્રમાણ અને તેઓનું વળણ પણ કાળને આનુસાર છે દુકાળમાં એટ-
લુંજ કહેવાનું કે કાળ ન હોય તો દુનીયા હોયજ નહીં માટે કેટલાક
શાસ્ત્રકારો જગતનું આદિ કારણ કાળને માને છે જ્યોતિષ શાસ્ત્ર પણ
કાળ વિધાન છે, મ.ટે મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને પ્રલય એ કા-
ળને આધારે છે માણસોના આયુષ્યનું પ્રમાણ કાળજ છે માટે તેની
પ્રવૃત્તિનું વળણ પણ કામચિત છે જેમ જેમ ઉમ્મરનું પ્રમાણ વધતું
જાય છે તેમ તેમ તેની પ્રવૃત્તિમાં સમજણમાં અને તેના અવયવમાં
ફારફેર થનો જાય છે આ ઉપરથી એમ સાબીત થાય છે, કે જેવો
જેવો કાળ જેવી માણસોની બુધ્ધી તથા પ્રાકમ હોય છે કાળના
વળણ તથા બળ ઉપરથી તેના ચાર વર્ગ એટલે ચાર યુગ પડેલા છે
તેના નામ અન્ય યુગ જોતા, યુગ ઘાપર અને કળિયુગ આચારે યુગમાં

અનુક્રમે ધર્મનુ પ્રમળ ઉત્તરોત્તર વધતુ જાયછે માટે જેવા યુગને વાતે યુગમાંના પ્રાચી પદાર્થોનો અને ધર્મની સ્થિતિ જોવા છે, તેમાં પહેલે સત્યયુગમાં ઉત્તમોત્તમ ધર્મ હતો તે પછી ત્રેતાયુગમાં ઉત્તમ, દ્વાપરમાં મધ્યમ અને કલ્પીયુગમાં અધર્મ ધર્મની પ્રવૃત્તિ છે.

આચારે યુગના વર્ષનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે છે.

શ્રી હાસ્કરાચાર્યના મત પ્રમાણે,

સ્વાયંભુવો મનુરમૃત્ પ્રથમ સતોડપી ॥ સ્વાસેચ્ચિષો
તમજ તામસૈવતાલ્યા પઠસ્તુ ચાક્ષુષ ઇતિ પ્રથિવ્યાં વૈવસ્વત-
સ્તદનુ સન્વૈતિઃ સપ્તમૌયમ્ ॥

હાલ ૧, સ્વાયંભુવ, ૨ સ્વારોચિષ, ૩ ઉત્તરોજ. ૪ તામશ, ૫ રૈવત, ૬ ચાક્ષુષ, એવા ૭ મનુ ગયા ને સાતમો વૈવસ્વત મનુ ચાલે છે તેના ૧૭ મહાયુગ ગયા ને હાલ ૧૮ મો મહાયુગ ચાલે છે. તેમાં સત્તદ્વાપરે ને ત્રેતાયુગ ગયા ને હાલ કલ્પીયુગ ચાલે છે, તેમાં ૭ રાજ શકકર્તા ગણાય છે.

યુધિષ્ઠીરો વિક્રમ શાલિવાહનો તતો નૃપઃ સ્યાદ્વિજ યામિ
નન્દન ॥ તતસ્તુ નાગાર્જુન મૂપતિઃ કલૌ કાલક ષડંતે શક-
કરિકા ॥ સ્મૃતઃ ॥ ૧ ॥

૧. સત્યયુગનાં વર્ષ ૧૭,૨૮,૦૦૦

૨. ત્રેતાયુગનાં વર્ષ ૧૨,૯૬,૦૦૦

૩. દ્વાપરયુગનાં વર્ષ ૮,૬૪,૦૦૦

૪. કલ્પીયુગનાં વર્ષ ૪,૩૨,૦૦૦

ઉપર પ્રમાણે ચારે યુગના વર્ષનું પ્રમાણ છે, તેમાં હાલ કલ્પીયુગ ચાલે છે, અને તેનાં વર્ષ ૪,૯૯૧ પુરાં થાય છે.

સવારે સૂર્યનો ઉદય થાય છે, પણ પાછલી રાતના ચાર વાગતાથી પ્રકાશ થવા લાગે છે, માટે સવારના ચાર વાગ્યાથી સૂર્યોદય થતાં સુધી રાત દિવસની સંધી ગણાય છે. તેમજ સાંજના સૂર્ય અસ્ત પામે છે. પણ સાંજના દિવસના ચાર વાગ્યા પછી ઉજ્જશ કમતી થવા માંડે છે, માટે તેટલા વખતને પણ સંધી કહે છે, તેવી જ રીતે એક યુગ ઉતરી બીજો યુગ બેસવો શરૂ થાય છે. તેની આગળ પાછળ કેટલાએક વર્ષ સુધી સંધી ગણાય છે, આ સંધીમાં બે યુગની મીશ્ર ધર્મ વર્તે છે.

(૬)

આ યુગમાં સત્યયુગ, ફક્ત વેદ ધર્મ જ હતો અને એ યુગમાં શકવર્તી બે રાજા થયા, એક માનધાતા અને બીજો ધધુમાર,

આ યુગમાં ત્રતાયુગ વદમથી ઉપનિષદો તથા સૂત્રોનાં શાસ્ત્રો અંધાયાં આ યુગમાં શકવર્તી સૂર્યવંશી બે રાજા થયા એક હરિશ્ચંદ્ર અને બીજો પૂરવાર.

દ્વાપરયુગ

આ યુગમાં પ્રતિલાસ તથા પુરાણોનાં શાસ્ત્રી અંધાયાં એમાં શકવર્તી સૂર્યવંશી બે રાજા થયા એક કાશ્યપીય અને બીજો કીનવર્મા.

કળીયુગ.

શકે ૧૮૪૨ના આરંભથી

હાલનો આજનો કાળ કળીયુગનો ચાલે છે, તેનાં વર્ષ ૫,૦૨૧ ગયાં છે અને ૪,૨૬,૬૭૮ વર્ષો બાકી છે, આ કળીયુગમાં શકવર્તીમાં યુધિષ્ઠિર વિક્રમ અને શાલિવાહન એ રીતે ત્રણ રાજા થઈ ગયા છે, અને બીજા શકવર્તી ત્રણ રાજા થશે તેમાં પહેલો વિન્યાતેદ બીજો નાગા અર્જુન અને ત્રીજો બલી એ રીતે બીજા ત્રણ શકવર્તી રાજા થશે.

આ કળીયુગના પાંચ હજાર વર્ષ ગયા પછી જેમ જેમ વખત જતો જશે તેમ તેમ વખત ઘણો ખારિક આવશે લોકો વેદ ધર્મ ચૂકી નવા ધર્મ પાળનારા થશે. કલ્પિત શાસ્ત્ર ઘણા અંધારે, લોકો સ્વાર્થવાન અને કાર્તિકદાન કરશે, યજ્ઞનો નાશ થશે તેમજ સંન્યાસ વિગેરે આશ્રમનો નાશ થશે લોકો દેવ તથા શાસ્ત્ર ઉપર શ્રદ્ધા કે ભક્તિ રાખશે નહિ, દીનપર દિન નવા નવા રોગ જાગશે નાસ્તિક ધર્મનો વધારો થશે, ધર્મ પ્રવર્તકો તથા વિદ્વાનો ધરે ધરે આજીવિકા માટે ભટકશે પુરુષો સ્ત્રી વશ થશે. પરાયા માણસ સાથે પ્રીતિ રાખશે, અને પોતાના કુટુંબ માણસ સાથે કુસંપ રાખશે, પોતાનું પેટ ભરવું એજ પુરુષાર્થ માનશે વરસાદ પોતાની ઋતુમાં માઝા છતાં પણ વરનશે નહીં વનસ્પતિમાં ફળ કમતી થશે, નીચ કુળના માણસો મોટા અધિકાર ઉપર આવશે. કાંઈમાં શરાતન કે પ્રાક્રમ રહેશે નહીં ઔપધીમાં ગુણ રહેશે નહીં તેમ મંત્રોમાં દૈવત રહેશે નહીં, વર્ણશંકર જતો ઉત્પન્ન થશે, લોકો ટુંકા વિચારના અને ટુંકી બુદ્ધિના થશે અને અંદર અંદર કુસંપ કરી પાપમાસ થશે નદીઓમાંથી તથા જળાશયમાંથી જળ સુકાઈ અને તાપ સખત પડશે વિગેરે, વિગેરે,

ઉપર પ્રમાણે ધર્મનો લોપ થતાં જે પરાપકાર કરશે તે દેવાંથી

(૭)

ગણાશે કેાઇ અત્ર સ્થલે સ્વાત્ત કરશે કે કાળ પ્રમાણે વર્તવાને તેવીજ
બુદ્ધિ થવી નોઇએ, આવા કંઇક કાળમાં સુબુદ્ધિ લાવવી, તે ઈશ્વરના
નિયમ તોડવા જેવું ગણાય તેનો ખુલાશો એજ કે જે પરમેશ્વરનો
ભક્ત તથા પરોપકાર હશે તે પરમેશ્વર નીમાયા પરાભવ કરી શક્તિ
નથી અને દેશની કાળની ખુરી અસર થઇ શક્તી નથી માટે પોતાના
વર્ણાશ્રમના ધર્મ પાળી યથા શક્તિ લોકોપકારનાં કૃત્યો કરવાં કહેવત
છે કે યતો ધર્મઃ સ્તતો જ્ઞયઃ ॥ તથા પોતાનો આ જન્મ તથા
પરભવ સુધારવો એ સર્વ માણસની પોતાની ફરજ છે.

(૮)

દૈવજ્ઞનાં લક્ષણ.

જાનન્ જ્ઞાનક સંદિગ્ધઃ સગણિત સ્કંધૈ કદેશા અપિ ॥
ઉપોત્તિઃ શાસ્ત્ર વિચાર સાર ચતુર પ્રશ્નેષ્વ કિન્નિવત્કરઃ ॥ યઃ
સિધ્ધ્યાન્વપનન્ત યુક્તિઃ વિતતં નોયતે મિત્તો યથા ॥ રાજા ચિત્ર
મયોડયવા મુષ્ટિન કાષ્ટસ્ય કષ્ટકુ ફલ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—જે જોવી જ્ઞાનસંદિગ્ધતાને ગણિતસ્કંધતા એકાદ
ભાગની પણ જાણતા નથી તે જ્યોતિષ શાસ્ત્ર ॥ વિચાર, તેના સારના
પ્રશ્નોને કહેવાને કષ્ટિયુ સમર્થ નથી, અત્યંત યુક્તિના વિસ્તારવાળા
સિદ્ધાંતો જે નથી જાણતા ॥ તે જોવી જ્ઞાન પર ચિત્રેશ્વરા રાજાના ચિત્ર
જેવા અથવા સારા થકે ॥ તાકડાના સિંદ જોયો છે. ॥ ૧ ॥

મોઝયં યચ્ચત્વદ્રયં ચ ધેનાઞ્ચ રાજ્યં યચ્ચદ્વાજં હનિ નધા-
તિ ॥ નોધાત્યે ધંભાસ માર ક્રહીનસ્તચ્ચ દ્વૈવતઃ ગોઠા ન
ધિજ્ઞા ॥ ૨ ॥

જેમ ઘી સિવાય સારા રસવાળું બોજન રાજા શિવાયનું રાજ્ય,
વક્તા સિવાયની શ્રેષ્ઠ માણુપોતી સમા, શોભતી નથી તેની માફક
ગોત્રાધ્યાયને નહિ જાણનાર જોશી જાણવા.

ત્રિસ્કંધજ્ઞો દર્શન ચ પ્રશાંત શ્રૌતસ્થાત્ત પારતને નિષ્ઠાચક્ત ॥
નિર્દોષોપ સત્યવાદી પ્રમત્તો દેવજ્ઞો વૈસ સ્મતોન પરશ્ચ ॥૩॥

હોરા સિદ્ધાંતની, અને સંહિતા એ ત્રણ સ્કંધની જાણનાર પવિત્રશાની
ચિત્તવાળો, શ્રુતિ અને સ્મૃતિ એ અત્યંતેશ્વરાધર્મને પાળનાર દંભવિનાનો.

સાચુ બોલનાર પ્રસન્ન મુર્તિવાળા તે જોશીઓના લક્ષણ છે.
—ખીજો નહી.

એવું અને યવન લોક પણ સારી રીતે જ્યોતિષ શાસ્ત્ર શીખેલા
હોય તો ર્ષિ મુનિઓને પેઠે તે પૂજવાને યોગ્યથેડ ને વળી બ્રાહ્મણ
જ્યોતિષ શાસ્ત્ર જાણનારા હોય તો નિશ્ચય પૂજવા યોગ્ય છે,

જ્યોતિષ શાસ્ત્રની પ્રશંસા

શબ્દશાસ્ત્રં મુખ્યં જ્યોતિષં ચક્ષુષી શ્રોત્ર મુક્તં નિરુક્તં ચ કલ્પ
કરૌ ॥ યાતૃશિક્ષાસ્યવેદસ્ય સા નાસિકા પાદ પદ્મ ગ્દયં છન્દઃ
આદ્યે વૃદ્ધિર્ધૈ ॥ ૧ ॥

વ્યાકરણ શાસ્ત્ર મુખ્ય છે, જ્યોતિષ શાસ્ત્ર આંખો, નિરુક્ત શાસ્ત્ર
કાન કલ્પ શ્રોત્ર, વાચ શિક્ષા શાસ્ત્ર, નાક અને છંદ શાસ્ત્ર પદ્મ છે,
એ પ્રમાણે પૂર્વના પાંડિત્યે કહ્યું છે. ॥ ૧ ॥

વેદ ચક્ષુ કિલંદૈ સ્મૃતં જ્યોતિષં મુખ્યતા ચાઢગ મધ્યેઽસ્ય
તેનોચયતે ॥ સંયુતોઽપીતરે કર્ણનાસાદિભિ શ્રક્ષુષાઙ્ગનહીનો
ન કિંચિત્કરઃ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—માટે જ ત શાસ્ત્ર નિશ્ચય વેદનાં નેત્રરૂપ છે. જેથી
જેથી નેત્ર શિવાય ખીજાં કાન અને નાકાદિન અંગો હોવા છતાં કંઈ
પણ કરી શકાતુ નથી તે પ્રમાણે વેદનાં છે અંગ જે છ શાસ્ત્ર, નેત્ર
(આંખો) રૂપી જ્યોતિષ શાસ્ત્ર વિના ખીજાં પાંચ શાસ્ત્રો નિઃસાર જેવાં
છે, માટે જ્યોતિષ શાસ્ત્રની મુખ્ય જરૂર છે.

અપ્રત્યક્ષયાગિશાસ્ત્રાણિ વિવાદસ્તેષુકેવલમ્ ॥

પ્રત્યક્ષજ્યોતિષ શાસ્ત્ર ચદ્રાર્કં યત્રસાક્ષિણૌ ॥ ૪ ॥

વિવાદમાં ખીજાં શાસ્ત્રો કેવળ અપ્રત્યક્ષ છે. અને જ્યોતિષશાસ્ત્ર
પ્રત્યક્ષ છે. જેમાં ચંદ્ર અને સૂર્ય સાક્ષી છે,

જેથી, જ્યોતિષ શાસ્ત્ર ઉપરથી જેઓને ખાસ અ શ્રદ્ધા થયેલી
હોય જેઓને હમારી ખાસ લક્ષ્યામણ છે કે જેથી એકવાર અનુભવ
લેવાથી ખાતરી થશે.

પ્રમાણિકતા સાથે ઉપયોગી જ્ઞાનનો લાભ.

જ્યોતિષશાસ્ત્રના શોખીનોને માટે ખાસ.

માણસને પોતાના કામમાં ફતેહ મેળવવા માટે લવિષ્ય પહેલાંથી
જાણવાની જરૂર છે. અને પોતાનું લવિષ્ય તે જાણીને જેઓ કામ શરૂ
કરે છે, તેઓ નક્કી ફતેહને પામે છે, તમારા ધંધામાં તમને ખાસ

સગવડ પડશે, તમારા જન્મ વખતની તારીખ દીવસ વિગેરે માણુમ હોય તો પણ તમારૂં જીવિષ્ય હસ્તરેખા ઉપરથી ચોક્કસ ગણતરીદ્વારા કહેવામાં આવશે, શ્રદ્ધા રાખો અનુભવ મેળવો જેથી તમને ખરો મંતોષ મળશે નાસિપાસ થાઓ નહીં ગમે તેવા ખરાબ સંજોગોમાં આવી પડ્યા હોય તો પણ તમોને સંતોષ અને શાંતિ મળ.. તમારા હિતની આ શાસ્ત્રોક્ત રીતે ખરી તેમજ સાચી સલાહ છે, તે તમોને દરેક વખતે ઉપયોગી અને આશિર્વાદ સુસમાન થઈ પડશે, જે માટે તુરત નોચે લખેલ ઠેકાણે જાઓ તો તમને સંતોષ મળશે, મળવાનો વખત સવારના ૮ થી ૧૨ જાગેરના ૨ થી ૭ મુંત્રી પત્ર વ્યવહાર મારફતે પણ સલાહ લઈ શકાય છે.

મળો યા લખો,

જ્યોતિષી કૃપાશંકર વીઠ્ઠલજી શુક્ત. (રાયવડકર)

૩. પાંચકુવા ચાર રરતા જ્યોતિષ કાર્યાલય—અમદાવાદ.

॥ ઓશ્મ્ ॥

અથ વિવાહપ્રતિજ્ઞાઃ ॥

વર, કન્યા—

ઓં સમંજન્તુ વિશ્વે દેવાઃ સમાપો હૃદયાનિ નૌ ।

સં માતરિશ્વા સં ધાતા સમુદેષ્ટી દધાતુ નૌ ?

આ મંડપમાં વિરાજમાન વિદ્વાન લોકો ! આપ અમને બેઠેને નિશ્ચય કરીને જાણો કે અમે પોતાની પ્રસન્નતા પૂર્વક ગૃહસ્થાશ્રમમાં એકઠા રહેવાને માટે એક બીજાનો સ્વીકાર કરીએ છીએ કે અમારા બંનેના વૃદ્ધ્ય જળ સમાન શાંત અને મહેત્તાં રહેશે; જેમ પ્રાણુ વાયુ અમને પ્રિય છે તેમ અમે બેઉ એક બીજાથી સદા પ્રસન્ન રહીશું; જેમ ધારણ કરનાર પરમાત્મા સર્વમાં મળી રહીને સર્વ જગતનો ધારણ કર્તા છે તેમ અમે બેઉ એક બીજાનું ધારણ કરીશું; જેમ ઉપદેશક શ્રોતાઓ સાથે પ્રીતિ કર છે તેમ અમારા બેઉના આત્મામાં એક બીજાની સાથે દૃઢ પ્રેમ ધારણ કરીશું.

વર—

ઓં અદૈષિ મનસા દૂરં દિશોઽનુપવમાનો વાં ।

હિરણ્યપર્ણો વૈકરણઃ સ ત્વા મન્મનસાં કરોતું ૨

હે વરાનને ! જેમ પવિત્ર વાયુ અને જેમ જલ આદિને કિરણોથી મહણુ કરનાર સૂર્ય દૂરના પદાર્થોને તથા દિશાઓને પ્રાપ્ત થાય છે તેમ તું પ્રેમપૂર્વક પોતાની ઇચ્છાથી મને પ્રાપ્ત થાય છે. માટે તને પરમાત્મા મારા મનને અનુકૂળ કરે અને આપણે મનથી એક બીજાના મનને સદા અનુકૂળ રાખે.

કન્યા—તથાસ્તુ.

વર—

ઓંસુર્ધુવઃસ્વઃ ।

અઘોરચક્ષુરપતિઘ્ન્યોષિ શિવા પશુભ્યઃ સુમનાઃ સુવર્ચાઃ

વીરસૂર્દેવકામો સ્યાના સંજો મન્ત્રે દ્વિપદ શે ચતુષ્પદ ૩

હે વરાનને ! પતિ સાથે વિરોધ ન કરનારી તું, જેની રક્ષા કરનાર, પ્રાણુદાતા, સર્વ દુઃખ દૂર કરનાર, સુખ સ્વરૂપ અને સર્વના

સુખદાતા આદિનામ છે. તે પરસાત્માની કૃપાથી અને પોતાના ઉત્તમ પ્રયત્નથી પ્રિય દષ્ટિવાળી થા. તું મંગળ કરનારી સર્વ પશુઓને સુખ દેનારી પવિત્ર અંતઃકરણવાળી; પ્રસન્ન ચિત્તવાળી, સુંદર, શુભ ગુણ, કર્મ, સ્વભાવ અને વિદ્યાથી સુપ્રકાશિત ઉત્તમ સંતાનોને ઉત્પન્ન કરનારી દેવર આદિ કુટુંબના મનુષ્યો સાથે પ્રેમ કરનારી સુખયુક્ત થઈને આપણા સત્તાન અને મનુષ્યાદિને તથા ગાય આદિ પશુઓને પણ સુખદાતા થા, તેમજ હું તારો પતિ પણ તારી સાથે વત્યો કરીશ.

**ઓં ગૃહ્ણામે તે સૌભાગ્યવાય હસ્તં મયા પત્યા જરદષ્ટિવંયાસઃ
ભગો અર્યમા સવિતા પુરન્નિર્ગદ્યં ત્વાદુર્ગાર્હસ્થાય દેવાઃ ૪**

વર—

હે વરાનને ! હું ઐશ્વર્ય, સુસંતાન આદિ સૌભાગ્યની વૃદ્ધિને માટે તારો હાથ ગ્રહણ કરું છું; તું મારી સાથે વૃદ્ધાવસ્થાપર્ણ સુખ પૂર્વક રહે. હું આજથી તને પતિ ભાવે પ્રાપ્ત થયો છું. પરમકૃપાળુ પરમાત્મા અને આ મંડપમાં બેઠેલા વિદ્વાનો તને ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મોના અનુક્રાંત માટે મને આપે છે. આજથી હું તારે હાથે વેચાઈ ચુક્યો છું મારે તારાથી વિપરીત આચરણ હું કદીપણ કરીશ નહિ.

કન્યા—આપ જે એ મંત્ર બોલ્યા, તેમાં સંબોધ્યા પ્રમાણે હું સૌભાગ્યની વૃદ્ધિને માટે આપનો હસ્ત ગ્રહણ કરું છું, આપ મારી સાથે વૃદ્ધાવસ્થાપર્ણ પ્રસન્ન અનુક્રાંત રહે. આપને મું, આજથી પત્ની ભાવે પ્રાપ્ત થઈ છું. સકલ ઐશ્વર્યયુક્ત, ન્યાયકારી સર્વ જગત્ની ઉત્પત્તિના કર્તા. પરમાત્મા અને આ મંડપમાં વીરાજમાન વિદ્વાનો તમને ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મોના અનુક્રાંત માટે મને વરાવે છે. આજથી હું આપને હાથે વેચાઈ ચુકી છું. હું કદીજે આપની સાથે અપ્રીતિનું આચરણ કરીશ નહીં.

ઓં ભગસ્ને હસ્તમગ્રધીત્ સવિતા હસ્તમગ્રધીત્

પત્ની ત્વમાસિ ધર્મણાહં ગૃહપતિસ્ત્વ ૬

વર—હે પ્રિયે ! ઐશ્વર્યયુક્ત હું તારો હાથ ગ્રહણ કરું છું, અને એમ સમજ કે ધર્મયુક્ત માર્ગમાં પ્રેરક બનવા હું તારો હાથ ગ્રહણ કરી ચુક્યો છું. તું ધર્મથી મારી પત્નિ ભાર્યા છે, અને હું ધર્મથી તારો ગ્રહપાત છે. આપણે બેઉ મળીને ધરના કામોની સિદ્ધિ કરીશું અને જે બેઉને અપ્રિય આચરણ છે તે કદી નહીં કરીશું જેમ કરવાથી

ધરના સર્વ કામ સિદ્ધ થશે, ઉત્તમ સંતાન પ્રાપ્ત થશે અને ઐશ્વર્ય તથા સુખની સદા વૃદ્ધિ થતી રહેશે.

કન્યા—આપની એ પ્રતિજ્ઞાને હું પણ પ્રતિજ્ઞા કરી સ્વીકારું છું.

વર—

ૐ મમેયમસ્તુ પોષ્યા મહ્યં ત્વાદાદ્ બૃહસ્પતિઃ

મયા પશ્યા પ્રજાવતિ સં જીવ શરદ્ શતમ્ ૬

હે નિર્દોષ સ્ત્રી, તને સર્વ જગતના પાલક પરમાત્માએ મને દીધી છે. માટે તું આ જગતમાં મારી સુખ આપવા યોગ્ય પતિ થા અને તું મારી સાથે સો શરદઋતુ એટલે સો વર્ષ સુધી સુખપૂર્વક જીવતી રહે.

કન્યા—હે ભદ્રવીર ! પરમેશ્વરની કૃપાથી આપ મને પ્રાપ્ત થયા છો, મારે માટે આપ વિના આ જગતમાં બીજો પતિ, પાલન કરનાર સેવ્ય ઈષ્ટદેવ ડ્રાઇ નથી તેમ હું આપ સિવાય બીજા કોઇને મારો સેવ્ય ઈષ્ટદેવ માનીશ નહીં.

વર—

ૐ ત્વષ્ટા વાસો વ્યદવાચ્છુમે કં બૃહસ્પતેઃ પ્રશિષા કરીનામ્ ।
તેનેમાં નારીં સવિતા ભગથ્ સૂર્યાધિવ પરિધત્તાં પ્રજયા ૭

હે શુભાનને ! જેમ પરમાત્માની આ સૃષ્ટિમાં અને તેની તથા આપ વિદ્વાનોની શિક્ષાથી દંપતિ થાય છે, જેમ વીજળી સર્વને વ્યાપ્ત થઇ રહી છે, તેમ તું મારી પ્રસેનતાને માટે સુંદર વસ્ત્ર, આભુષણ અને સુખને પ્રાપ્ત થા. આ મારી અને તારી મંજીલને પરમાત્મા સિદ્ધ કરે અને સકળ જગતની ઉત્પત્તિ કરનાર પરમાત્મા પૂર્ણ 'ઐશ્વર્યયુક્ત' ઉત્તમ પ્રજાથી તને આચ્છાદિત શોભાવું. કે સૂર્યના કિરણો જે પૃથ્વી અને વનસ્પતિ આદિને સદા સુશોભિત રાખે છે તેમ હું તને ભૂષણ આદિથી સુશોભિત રાખીશ.

કન્યા—તથાસ્તુ મહારાજ

વર—

ૐ ઇન્દ્રાગ્રીયાવાપૃથિવી માતરિશ્વારિત્રાવરુણો ભગો અશ્વિનોમા
હસ્પતેર્મરુતો વ્રશ્ચ સોમ ઇમાં નારીં પ્રજયા વર્ધયન્તુ ૮

હે મારા સંબંધી લોકો ! જેમ વીજળી અને પ્રસિદ્ધ અગ્નિ સૂર્ય

અને ભૂમિ અંતરિક્ષ વાયુ, પ્રાણ અને ઉર્જા તથા ઐશ્વર્ય સંપત્તિ અને સત્યોપદેશક મનુષ્ય સર્વથી મોટા પરમશ્વર અને ચંદ્રમા તથા સોમલતા આદિ ઔષધિઓ સર્વ પ્રજાની વૃદ્ધિ અને પાલન કરે છે તેમ આ ભારી જીને પ્રજાસહિત ઉત્પત્તિને પ્રાપ્ત કરે.

વર—

ઓ અહં વિષ્યામિ મયિ રુમસ્યા વેદાદિત્પર્યન્મનસા કુંઠીયમ્
ન સ્તેપમદમિ મનસોદ્મુચ્યે સ્વર્ગે શ્રન્યાનો વેરુગસ્ય પાશ્ચાન્ ૧

હે પ્રિયે ! જેમ મનથી કુશળી વૃદ્ધિને જિતે છે તારા રૂપને પ્રીતિથી પ્રાપ્ત થઈ પ્રેમથી વ્યાપ્ત થઈ છે તેમ તું મારામાં પ્રેમથી વ્યાપ્ત થઈ અનુકૂળ વ્યવહારને પ્રાપ્ત થા. જેમ હું મનથી પણ તારી માથે ચોરી રાખી છોડી દઉં છું અને કાંઈ ઉત્તમ પદાર્થનો ચોરીથી આજસુધી ભોગ કરતો નથી, હું પોતે પુરુષાર્થથી શિથિલ થઈને પણ ઉત્કૃષ્ટ વ્યવહારમાં વિવરણ દુઃખસળી પુરુષના બંધનોને દૂર કરતો રહે તેમ તું પણ કર્યા કર.

કન્યા—તથાસ્તુ, મહારાજ ! હું પણ તેવા આચરણથી આપની સેવા કરીશ.

વર—

ઓ અમોઽહમસ્મિ સા ત્વંસા ત્વમસ્યમોઽહં સામાહમસ્મિ
ઋક્ત્ત્વં ધૌરહં પૃથિવી ત્વં તાવેવ વિવંહાવૈ સહ રેતો દધાવૈહ ।

મજાં મજનયાવૈ પુત્રાન્ વિન્દાવૈ બહુન્

તે સન્તુ જરદષ્ટયઃ સં પ્રિયો રોચિષ્ણુ સુમનસ્યમાનો ।

પશ્યેમ શરદઃ શત જીવેમ શરદઃ શતઞ્જુગામ શરદઃશતમ્ ૧૦

હે વધુ ! જેમ હું જ્ઞાનવાન જ્ઞાનપૂર્વક તારો પ્રહણ કરતો થાઉં છું તેમ તું પણ જ્ઞાન પૂર્વક મને પ્રહણ કરનારો છે. જેમ હું પૂર્ણ પ્રેમથી તને પ્રહણ કરું છું તેમ તું મને પણ પ્રહણ કર. હું સાંભવેલ તુલ્ય પ્રસંશિત છું. હે વધુ ! તું ઋગ્વેદતુલ્ય પ્રસંશિત છે. તું પૃથ્વી સમાન ગર્જાદિ ગૃહસ્થાશ્રમના વ્યવહારો ધારણ કરનારો છે. અને હું વધાં કરનાર સૂર્યસમાન છું તું અને હું બેઉ પ્રસન્નતાપૂર્વક વિવાહ કરીએ. પત્ની આપણે ઉત્તમ પ્રજાપુત્ર થઈએ. ઘણા પુત્રોને પ્રાપ્ત થઈએ, તે પુત્રો વૃદ્ધાવસ્થા સુધી જીવનકુશલ રહે, આપણે બધા પર-

સાર પ્રસન્ન અન્યોન્ય રૂપિયુક્ત, સારે પ્રકારે વિચાર કરતા સો શરદ
ઋતુ એટલે સો વર્ષ સુધી પરસ્પર પ્રેમ દષ્ટિએ ભેટા રહીએ, સો
વર્ષ સુધી આનંદથી જીવતા રહીએ અને સો વર્ષ સુધી પ્રિય વચનો
સાંભળતા રહીએ,

કન્યા—તથાસ્તુ—મહારાજ ! આપનું કથન સત્ય છે.

વર—કન્યા—

ૐ મમ વ્રતે તે હૃદયં દવામિ મમ ચિત્તમનુ ચિત્તં તે અસ્તુ ।
મમ વાચમેકપના જુષસ્વ મનાયતિષ્ટ્વા નિયુનક્તુ મહ્યમ્ ॥૧૧॥

હે વધુ તારા અંતઃકરણને અને તારા આત્માને મારા ધર્મા-
નુષ્ઠાનને અનુકૂળ ધારણ કરે છું. મારા ચિત્તને અનુકૂળ તારું ચિત્ત
સદા રહે. મારો વાણીને તું એકાગ્ર ચિત્તથી સેવન કર્યો કર. પ્રજાપા-
લક પરમાત્મા તને મારે માટે નિયુક્ત કરે.

કન્યા—તેમજ, હે પ્રિય સ્વામિન ! આપના હૃદય, આત્મા
અને અંતઃકરણ મારા પ્રિય ચરણ કર્મમાં ધારણ કરે છું. મારા
ચિત્તને અનુકૂળ આપનું ચિત્ત સદા રહે. આપ એકાગ્ર થઈ, હું જે
કાંઈ આપને રહું તે મારી વાણીનું સદા સેવન કર્યો કરીએ. કેમકે આ-
જથી પંચપતિ પરમાત્માએ આપને મારે આધીન કર્યો છે તેવી રીતે
મને આપને મારે આધીન કર્યો છે તેવી રીતે મને આપને આધીન કરી
છે. માટે આપણે કરેલી પ્રતિજ્ઞાને અનુકૂળ બેઠે વત્યાં કરીશું કે જેથી
સદા આનંદમાં રહીશું. કાર્તિને વધારોશું એક બીજાને અપ્રિય ભાષણ
કદી પણ કરીશું નહિ.

કન્યા—

ૐ ધ્રુવમસિ ધ્રુવાં પતિકુલે મુયાસમ્ ॥ ૧૨ ॥

હે સ્વામિન ! હું આપની અર્ચાગી આપ પતિના કુત્રમાં નિશ્ચય
રહીશ. જેમ કે આપ દૃઢ નિશ્ચયવાળા મારા સ્થિર પાત છો, તેમ હું પણ
આપની સ્થિર દૃઢપત્ની થઈશ.

વર—

ૐ ધ્રુવા ચૌર્ધુવા પૃથિવી ધ્રુવં વિષ્વપિદં જગત્ ।

ધ્રુવા સઃ પર્વતો દ્યૌર્ધ્રુવા સ્ત્રી પતિકુલે દ્યૌર્ધ્રુવા ॥ ૧૩ ॥

હે વરાનને ! જેમ સૂર્યની કાંતિ વા વિદ્યુત સૂર્ય લોક વા પૃથ્વી
આદિમાં નિશ્ચય છે જેમ બુદ્ધિ પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિર છે જેમ આ

સર્વ સંસાર પ્રવાહ સ્વરૂપમાં સ્થિર છે, જેમ પહાડ પોતાની સ્થિ-
તિમાં સ્થિર છે તેમ તું મારા કુલમાં સદા સ્થિર રહે.

વર—

ओं ध्रुवमसि ध्रुवन्त्या पश्यामि ध्रुवैधि पोष्ये मयि यत्नं त्वादात् ।
बृहस्पतिर्मया पत्या प्रजावती सं जीव शरदः शतम् ॥ १४ ॥

હે વરાનને ! તું જેમ મારી આગળ દૃઢ સંકલ્પ કરીને સ્થિર
છે અને હું તને દૃઢ સ્થિર જોઉં છે તેમજ તું મારી સાથે સદાને માટે
દૃઢ રહેશે. મારા મનને અનુકૂળ તને પરમાત્મા સમર્પિત કરી ચુક્યા
છે. આપણે ઉન્નત પ્રજાવાન થઈને સો વર્ષ પૂર્વે જન્મ્યાં અને ધારણ
પાળણ કરવા થાવ્ય તું મારી નિશ્ચિત સ્થિર રહે.

વર

ओं अन्नपाशेन मणिना फ्राणसूत्रेण पृश्निना ।
बध्नामि सत्यग्रन्थिना मनश्च हृदयं च ते ॥ १५ ॥

જેમ એન્ન સાથે પ્રાણ, પ્રાણની સાથે અન્ન તથા અન્ન અને
પ્રાણનો અંતરીક્ષની સાથે અયધ છે તેમ તારા હૃદય, મન અને ચિત્ત
આદિને સત્યનાની ગાંઠ બાંધું છું.

કૃત્યા—હું પણ આજ મંત્રથી આપની સાથે એવી જ પ્રતિજ્ઞા
કરું છું.

વર—

ओं यदेयद्धृदयं तव तदस्तु हृदयं मम । यदिदं
हृदयं मम तदस्तु हृदयं तव ॥ १६ ॥

હે સુભગે ! તારો આત્મા અને તારું અંતઃકરણ મારા આત્મા
અને અંતઃકરણ સમાન પ્રાય થાય અને મારા આત્મા પ્રાણ અને
મન તારા આત્મા, પ્રાણ અને મનની તુલ્ય પ્રિય રહે.

હે સ્વામિન ! આપનો આપનો આત્મા અને આપનું અંતઃ-
કરણ મારા આત્મા અને અંતઃકરણ તુલ્ય પ્રિય થાઓ અને મારા
જે આત્મા પ્રાણ અને મન છે તે આપના આત્માદિ તુલ્ય પ્રિય થાય.

વર—

ओं अहं प्राणस्य पंहाविंशस्तेन बध्नामि त्वा

૧૭

(૧૭)

હે સૌભગે ! જે પ્રાણુનું પોષણ કરવાવાળું જીવસમું તત્ત્વ આ
છે તેની સાથે તને દૃઢ પ્રીતિથી ખાંધું છું એટલે અન વસ્ત્ર આ
પદાથેથી તારૂં બરણ પોષણ કરીશ.

કન્યા—તથાસ્તુ મહારાજ !

વર—

ओं आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिराजरसाय समनक्तवर्षमा ।
अदुर्मङ्गलीः पतिलोकपाविश सन्नोभव द्विपदे शं चतुष्पदे १ ।

હે વધુ ! ન્યાયકારી હયાળુ પરમાત્મા કૃપા કરીને જરા અવસ્થ
સુધી જીવવાને માટે અમારી ઉત્તમ પ્રજાને શુભ ગુણ, કર્મ અને સ્વ
ભાવથી પસિદ્ધ કરે. તેનાથી ઉત્તમ સુખને પ્રાપ્ત કરે અને તે શુભ
ગુણયુક્ત સ્ત્રી લોક સર્વ કુટુંબીયોને આનંદ આપે. તેમાંથી એક તું
વરાનને ! મારે ઘેર આવી સુખને પ્રાપ્ત થા. મારા પિતા આદિને માટે
સુખ આપનારી અને ગૌ આદિને પોષણ કરતી થા.

વર—

ओं सम्राज्ञी श्वशुरे भव सम्राज्ञी श्वखां भव

ननान्दरी सम्राज्ञी भव सम्राज्ञी अधि देवेषु ॥ १९ ॥

હે વરાનને ! તું મારા પિતા જે તારા સસરા છે તેનામાં પ્રીતિ
કરી સમ્યક્ પ્રકાશમાન ચક્રવર્તી રાજાની રાણી સમાન પક્ષપાત છોડી
પ્રવૃત્તથા, મારી માતા જે તારી સાસુ છે. તેના પ્રત્યે પ્રેમયુક્ત થઈ
તેની આજ્ઞામાં સમ્યક્ પ્રકાશમાન રહ્યાકર મારો ખહેન જે—તારી નણુંદ
છે. તેમના પ્રત્યે પણ પ્રીતિથી પ્રકાશમાન અધિકાર યુક્ત થા, હુંકામાં
સર્વ અવિરોધ, પૂર્વક પ્રીતિથી વર્ત્યા કર.

કન્યા—તથાસ્તુ આપની આજ્ઞા માથે ચડાવું છું.

ओं स्वस्ति न ईन्द्रो वृद्धश्रव स्वस्तिनः पूषा विश्ववेदा ।

स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो आरष्ट्रनेमिःस्वस्तिनो बृहस्पतिर्दधातुयजु,

અ. ૨૬ મં, ૧૯

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्ति

श्री सप्तपदी प्रतिज्ञा.

सुख दुःखानि सर्वाणी त्वया सह विभज्यते ।
यत्रत्वं तदहं तत्र प्रथमे साब्रवीदिदम् ॥ १ ॥

कुटुम्बरक्षयिष्यामि आ वृद्ध बालकादिकम् ।
अस्ति नास्तीति पश्यामि द्वितीये २

भर्तु भक्तिरतानित्यं सदैव प्रियभाषिणी ॥
भविष्यामिपदे चैव तृतीये साब्रवीदिदम् ३

आर्तआर्तामविष्यामि सुखदुःख विभागिनी
नवाक्षांपालयिष्यामि कन्यातूर्यपदेब्रवीत् ४

ऋतुकालेशुचिस्नाता क्रीडिष्यामि त्वयासह ॥
नाहंपर तरं गच्छेः कन्या पंच' पदे ब्रवीत् ५

हहाथ साक्षिणो विष्णु लयया हं नै वं विताम्
दुभयो प्रीति संभुता कन्या षष्ठपदे ब्रवीत् ६

होमयज्ञादिकार्येषु पुत्रवामि च सहायिनिक
धर्मार्थ काम कार्येषु कन्या सप्तपदे ब्रवीत् ७

इति कन्या मंत्र ॥

વિવાહ પ્રતિજ્ઞા પ્રયોજન

અને

બ્રાહ્મણ ધર્મ.

કોઈ પણ કાર્ય કારણ વિનાનું હોતુ નથી અધુના વૈદિક સંસ્કારો કેવળ નાશ પામ્યા છે, પ્રાચીન કાળમાં બ્રાહ્મણ ક્ષત્રીય અને વૈષ્ણો સોળે વૈદિક સંસ્કાર પામવાનું શ્રેષ્ઠ અને અતિ આવશ્યકનું સમજતા હતા ભારતના મહાયુદ્ધ પછી ધીરે ધીરે એ સમજનો લય થઇ ગયો તે એટલે સુધી કે આજે બ્રાહ્મણો પણ સોળે સંસ્કાર યુક્ત હોતા નથી કેટલાકો યજ્ઞોપવીત સમયે પાછળ રહી ગયેલા સંસ્કારો કરી નાખે છે, પરંતુ તે આકાશદષ્ટિ સમાન નિષ્ફળ છે, જ્યાં બ્રાહ્મણોની આવી આવલી સ્થિતી છે, ત્યાં ક્ષત્રીય અને વૈષ્ણોની વાતજ શી કરવી? બ્રાહ્મણો અન્ય વર્ણનાં તુંમડાં જેવાં ગણાય છે, પણ જો તુંમડામાંજ છિદ્રો હોય તો પછી તેનાં તુંમડાના આધારે તરવાની અભિલાષા રાખનારની શી સ્થિતી થાય, તે એજ કે તુંમડું કુખે અને તેને આધારે તરનાર પણ કુખે વળી બ્રાહ્મણોમાં જે કંઈક થોડા સંસ્કારો થાય છે, તે પણ જ્ઞાનપૂર્વક થતા નથી, અન્યવર્ણમાં સંસ્કારોનું ઝાંખું દર્શન પણ થતું દુર્લભ થઇ ગયું છે તેમાં બ્રાહ્મણો જ માત્ર જાણી જાય છે, પરંતુ જે તેઓ જાણી જાય છે તે જો તેઓ અર્થ પણ લાગ્યેજ સમજતા હોય છે તો પછી તેઓ પોતાના યજ્ઞમાનોને સમજાવે પણ શું, યજ્ઞમાન માત્ર રૂઢીનો દાસ, શ્રદ્ધા ખરી પરંતુ દેખાદેખી, જ્ઞાન પૂર્વક નહીં અને શ્રદ્ધાપૂર્વક પણ નહીં.

વળી તે સંબંધમાં વૈદિક નિતી શાસ્ત્રમાં કશું છે,

આહાર નિદ્રા મય મૈથુનં ચ સામાનિ ચૈતાનિ નૃણાં પશુ
સ્યાત્ ॥ જ્ઞાનં નરાણા અધીકૌ વિજ્ઞાનો જ્ઞાનેન હી નઃ પશુ-
ભિઃ સમાનઃ ॥ ૧ ॥

માટે દરેક મનુષ્યને જ્ઞાન તો અવશ્ય હોવું જોઈએ નહીં તો ઉપર પ્રમાણે પશુ સમાન ગણના થાય.

આજ પ્રકાર હાલના સંસ્કારોનો અને ધાર્મિક વૃત્તિનો દિવસે દિવસે લોપ થાય છે. એમ કે સંસ્કાર લેવાથી જે ફળ પ્રાપ્ત થવું જોઈએ તે થતું નથી અને તેથી વૈદિક મૂલ્ય સંસ્કારો પરથી લોકોની શ્રદ્ધા ઉડી ગઈ છે, તેમાં પણ વળી દેશાચાર આચાર્યારનું અને કુટુંબચારનું શાકકુળનાં ત્યાં ધુસી ગયેલું દેખાય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ ક્યાંકનો પરધર્મની રીત પણ પ્રવેશ પામી છે, તેમાં વળી પાશ્ચાત્ય વિજ્ઞાના વ્યાખ્યાનો આધુનિક યુવાનો નામનમાં તો એ સર્વ પાખંડ જ લાગે છે.

ગર્ભાધાનથી લઈ અન્તેષ્ટિ સુનીના વૈદિક સંસ્કારોષ્ઠ છે ગર્ભાધાન, પુંશવ સિમંતોન્નયન જાતકર્મ, નામકરણ નિષ્ક્રમણ અન્નપ્રાશન ચુડાકર્મ કર્ણવેધ ઉપનયન, વેદારંભ સમાવર્તન વિવાહ-વાનપ્રસ્થ સંન્યસ્ય અને અન્યેષ્ટિ આ સંસ્કારો મનુષ્ય માત્રે પામતા જોઈએ એવી વેદાંતા છે, અશ્વત્થામન, ગોબીન્દય અને શૌનક ગૃહ્યસૂત્રોમાં એનું વિધાન વિસ્તાર પૂર્વક છે.

બ્રાહ્મણોમાં ઉપનયન અને વિવાહ સંસ્કાર સમયે વેદનો લોપ જોવામાં આવે છે, ચુડાકર્મ, ઉપનયનની જ સાથે કરી નખાય છે. બ્રાહ્મણને બ્રહ્મત્વ આણુનાર જે વેદારંભ સંસ્કાર છે તે ચિન્હમાત્ર તે જ દિવસે જો ચાર ઘડીમાં કરી નાખી પ્રમાણે કરી દઈ વિવાહની વાતો ચર્ચાય છે. સિમંતોન્નયન જે અન્નરણી નામે પ્રચલીત છે, તે તો વેદ વિરુદ્ધ આચાર્ય અને કુટુંબચાર પ્રમાણે કરાય છે. નણ્યત્રાથી ઈતર વર્ગમાર્ગમાં અન્નરણી અને લગ્ન સામાન્ય છે. તેમાં વૈદિક સંસ્કારોનો લેશ અંશ પણ રહ્યો નથી તેથી બ્રાહ્મણો ઇતર ક્ષત્રીય અને વસ્યને ક્ષુદ્ર સમજે છે.

કલ્પોદ્યાયન્તયો ઈસ્યતિ:—કલ્પિયુગમાં આદિને બ્રાહ્મણને અનંત ક્ષુદ્ર એમે જે વર્ણો હાલના બ્રાહ્મણોની ગણતરી પ્રમાણે છે.

સર્વ દિગ્ વર્ગને સંખ્યાદિક વૈદિક કર્મો કરવાનો તથા ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવાને, અધિકાર છે. દિગ્ એટલે જનોઈ વડે જોનો બીજો જન્મ થયો છે. એવા એટલે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય ને ગૈશ્ય એ વાત શ્રુતિ સ્મૃતિઓમાં શું પ્રસિદ્ધ જ છે જેમાંથી મુખ્ય ત્રણ સ્મૃતિનાં વાક્યો નીચે પ્રમાણે છે.

માતુરગ્રેણે જનનં દ્વિતીયં યૌજિ ચંચને ॥ તૃતીયં ચક્ષુરિસાયાં દ્વિજસ્ય શ્રુતિ ચોદનાત્ ॥ ૧૬૯ ॥

ભાવાર્થ—પોતાની માનાયકી થયેલો જે જન્મ તે દિવસે પ્રથમ જન્મ જાણવો, ઉપનયન સંસ્કારકી થયેલો તે ખીજો જન્મ જાણવો, અને યજ્ઞદીક્ષાકી લીધાયકી થયેલો તે ત્રીજો જન્મ એવું વેદનું પ્રમાણ છે,

બ્રાહ્મણઃ ક્ષત્રીયો વૈશ્ય સ્ત્રયોઃ વર્ણા દ્વિજાતયઃ ॥ ચતુર્થ એક જાતિસ્તુ નાસ્તિ શૂદ્રોષુ પંચમમ્ ॥ ૪ ॥

ખાવાર્થ—બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય ને વૈશ્ય એ ત્રણને દિવ જ અથવા દ્વિજાતિયે વર્ણ કહે છે, એટલે તેને એકવાર જન્મ છે, એવા કહે છે. ચોથી શૂદ્ર જાતિને એક જાતિ કહે છે, એટલે તેને એકવાર જન્મ છે પાંચમો વર્ણ નથી.

બ્રાહ્મણઃ ક્ષત્રિયો વૈશ્યઃ શૂદ્ર શ્ચેતિ વર્ણાશ્ચત્વારઃ ॥ ૧ ॥ તેષા માઘા દ્વિજાત ત્રયઃ ॥ ૨ ॥

બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય ને શૂદ્ર એમ ચાર વર્ણ છે, તેમાંના પહેલા ત્રણ દિવ છે.

ચાતુર્યં દગ્રે જાયંતે દ્વિતીયં મૌજિ બંધનાત્ ॥ બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વિશસ્તસ્માદે તે દ્વિજાઃ સ્મૃતાઃ ॥

ભાવાર્થ—બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય ને વૈશ્ય એ દિવ કહેવાય છે. કારણ કે તેમનો પ્રથમ જન્મ માતાથી અને ખીજો જન્મ જનોઈ દેવાથી થાય છે.

તેમાં બ્રાહ્મણને વેદ જાણવા જણાવવાનો યજ્ઞ કરવા કરાવવાનો દાન આપવા લેવાનો અધિકાર છે. અને ક્ષત્રિય તથા વૈશ્યને માત્ર વેદ જાણવાનો યજ્ઞ કરવાનો અને દાન આપવાનો જ અધિકાર છે. અન્ય ત્રણ કર્મોનો અધિકાર નથી સંખ્યાદિ વૈદિક નિત્ય કર્મો તો ત્રણનો નિત્ય કર્નવ્ય છે. એ વેદ જાણવાને પણ અહરહઃ સંખ્યા મુપાશીન (બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિયને વૈશ્યે નિત્ય નિત્ય સંખ્યાવંદન કરવું જોઈએ. એ મંત્રથી એની જ આજ્ઞા કરી છે કે માટે વેદોક્ત નિત્યકર્મ. કરવામાં ત્રણ વર્ણ પ્રમાદ નહીં કરવો જોઈએ.

અકૃત્વા વૈદિકં નિત્યં પ્રત્ય વાયીશ્વેન્નરઃ

(વેદ પ્રતિપાદન સંખ્યવંદનાદિક નિત્ય કર્મ નહિ કરવાથી દિવ)

પાપરૂપ દોષને પામે છે, એ શ્રુતિમાં નિત્ય કર્મ નહિ કરનારને પ્રાપ્ત બાળી કલા છે, એ સર્વદા સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ.

જે સંધ્યાવંદન કરતો નથી તેને શુદ્ધ સમાન જાણવો, અન્ય સ્મૃતિઓમાં પણ એ વિષયના સંબંધમાં એમજ કહ્યું છે.

શ્રાત્રંવાપિ તથા સ્માર્ત કર્મલભ્ય વસેદદ્વિજઃ ॥ તદ્વિહીનઃ
પતત્પેવ હયાલંબર હિતોથવત્ ॥ ૧ ॥ તથા ચ ઇક્ષાદં
જપહીનસ્તુ સંધ્યાહીનો દિનત્રયં ૧ દ્વાદશાહમગ્નિશ્ચ શૂદ્ર એવં
ન સંશયઃ ૨ તસ્માન્ન લંઘયેત્સંધ્યાં સાયંમ્પ્રાતઃ સમાહિતાઃ ॥
ઉલ્લંઘયન્તિ યો મોહાત્ સયાતિ નરકં યુવમ્ ॥ ૩

ભાવાર્થ—શ્રુતિએ તથા સ્મૃતિએ કહેલાં નિત્ય કર્મોનો આશ્રય કરીને દિવસે રિચત થવું તે નિત્ય કર્મોના દિવસ અવસ્ય અધોગામી થાય છે, જેમ લાકડી આદિના આક્રમ્ય વિનાનો આંધળો પુરૂષ ખાડામાં પડે છે. તેમ ॥ ૧ ॥ જે દિવસ એક દિવસ પવેત સંધ્યા રહિત છે, અને બાર દિવસ પાંચ અગ્નિમાં લેામ કર્યો વિનાનો છે, તે શૂદ્રજ છે, એમાં સંશય નથી, ॥ ૨ ॥ સંધ્યાનું ઉત્તંઘન કરવાથી દિવસ શુદ્ધ ભાવને પામે છે, માટે દિવસે કદાપિ પણ સંધ્યાનું ઉત્તંઘન ન કરતાં સાયંકાલમાં તથા પ્રાતઃકાલમાં સાવધાન થઈને સંધ્યાવંદન કરવું જે દિવસ પ્રમાદથી તે સંધ્યાનો પરિત્યાગ કરે છે, તે દિવસ નિશ્ચય નરકનો પામે છે.

સંધ્યાયેન ન વિજ્ઞાતા સંધ્યાયેના મુપાસિતા ॥ જીવ મા-
નો ભવે જ્ઞૂદ્રો મૃતઃ શ્વાચાપિ જાયતે ૧ સંધ્યાહીનોતિ શુચી
ર્નિત્યં મનહઃ સર્વ કર્મસુ ॥ યદન્ય ત્યુચ્યતે કર્મ ન તસ્ય ફલ
ભાગ્યવત્ ॥ ૧ ॥

જે દિવસ સંધ્યાહીન છે, તે નિત્ય અપવિત્રને સર્વ કર્મમાં અ-
નધિકારિ છે, તે જે બીજું ધર્મ સંબંધી કર્મ તે કરે તેનું ફળ પણ તેને મળે નહીં.

જેમ ઉપનયન સંસ્કાર પામ્યા વિનાનો દિવસ સંઘાને પ્રાપ્ત થતો નથી તેમ વિવાહ વિનાનો ગૃહસ્થાશ્રમી ગણાતો નથી, ગૃહસ્થા-

મનુ મૂળ વિવાહ વિવાહનો આત્મા પ્રતિજ્ઞા, પ્રતિજ્ઞા વિના નો લક્ષ્ય એટલે જોડાવું જોડાવવું તે ગૃહસ્થાશ્રમી કહેવડાવવા અને વિહાર કરી સન્તાનોત્પત્તિ કરવી, પરંતુ વિવાહનું મંમ બહુ ગુ વિવાહ એટલે વિશ્વ અધિકારને પ્રાપ્ત થવું ધર્મથી વર્તવું ધર્મ અર્થનું સમ્પાદન કરવું અર્થથી કામનાની સિદ્ધિ કરવા અને પર્યંત પાંચવું.

બ્રાહ્મણોમાં કહો કે ઈંતર વર્ણમાં કહો વિવાહને નામે જે કાર્ય થાય છે તે પ્રતિજ્ઞા વિના કેવળ વૃથા છે. પ્રતિજ્ઞાપર અને વધુ એ જોડના વચ્ચે જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા પૂર્વક થી જોઈએ પરંતુ સર્વ વર્ણના તુમંગાં રૂપી બ્રાહ્મણો પણ અત્તાનંતાના આવરણમાં એટલા બધા વિદગાઈ ગયા છે કે તેઓ પણ ગૌદિક સંસ્કારનો યથાથ મંમ ભૂલી ગયા છે, કેમકે વધુ અને વર વચ્ચે જે પ્રતિજ્ઞા થી જોઈએ તે ગોર અથવા પુરોહીત જાણી ભય છે તો પ્રશ્ન એ ઉત્થોત થાય છે, કે શું ગોર કન્યા સાથે પ્રતિજ્ઞા કહે છે કે તું મારી સાથે સો વર્ષ સુધી સુધી જીવતી રહે હું તોરે ભરણ પોષણ કરીશ હું સુસન્તાન અને સૌભાગ્યની વૃદ્ધી માટે તારો હાથ ગ્રહણ કરું છું પતિ ભાવ પ્રાપ્ત થાઉં છું આજે કરી વિપરીત ક્રિયા, આ અધર્મ મૂળ ક્રિયાનું ફળ શું પ્રાપ્ત થયું છે પ્રત્યેક ઘરમાં કલેશ, દ્વેષ અને ત્વેષ, વૈધવ્ય, બિચાર અને વૈમનસ્ય, આતે ગ્રહસ્થાશ્રમ કે નરકાશ્રમ, પણ આ નરકાશ્રમને સ્વધર્મ વેદાજ્ઞા પ્રમાણે એનો ઉપાય એક છે કે દિવે એટલે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રીય ને ગૈશ્ય એ ત્રિવર્ણી ગયા ધાનથી લઈ અન્તેષ્ટિ પર્યન્તના વેદોક્ત સંસ્કારયુક્ત થતું બ્રાહ્મણે પોતાના બાળકને આડમે વર્ષે ક્ષત્રીય ૧૧ મે વર્ષે અને ગૈશ્યે ૧૨ મે વર્ષે યજ્ઞોપવિત સંસ્કાર આપી વેદારંભ સંસ્કારથી યુક્ત કરી ન્યુનમાં નૂન પચીસ વર્ષ બ્રાહ્મણ થઈ પગાવવું.

બ્રાહ્મણાશ્રમ સંપૂર્ણ થતાં સમાવર્તન સંસ્કાર કરીને ગૃહસ્થાશ્રમી બનવા વિવાહ કરે, આનો બાલકો માટેની વ્યવસ્થામાં પણ બાળકોનો માટેની શી વ્યવસ્થા એને માટે પણ ગુરુકુળ ન્યુન ૧૬ વર્ષ સુધી બાળકી બ્રાહ્મણ થઈ ઘણું ધારણ કરે તે પછી વિવાહી થાય આવા બ્રાહ્મણી અને બ્રાહ્મણીની ને, ગૃહસ્થાશ્રમ તે પ્રમાણે તેમ વેદાજ્ઞા છે.

સંજ્ઞામાં કથું છે કે—

મસ્મેશ યુવતયો યુવાનં મર્મજ્યમાનઃ॥ પરિચચન્ત્યાપાઃ॥
ભિઃ શિવલભિ રેવદસ્મેદી દાયાનિધ્મે ધૃત નિર્ણેગપ્તુ ।
મં. ૨ સૂ. ૩૬ મં. ૪

જેમ જળ અથવા નદી સમુદ્રને પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ ઉત્તમ વ્યક્તિ ત્રણ વ્રત અને સદ્વિદ્યા યુક્ત યુવતી પોતાને પ્રસન્ન એવા ડોઢી કે જેવડા આયુષાળા બ્રહ્મચર્ય અને વિદ્યાર્થી પરિપૂર્ણ શુભ લક્ષણ યુક્ત યુવાન પતિને પ્રાપ્ત થાય જેમ અંતરિક્ષના જગમાં વિદ્યુત અને સમુદ્રના જળમાં અગ્નિ શોધન કરનાર અને પ્રકાશિત છે. તેમ અમારા વચ્ચે હૃદયમાં પ્રેમ બાહ્ય અપ્રકાશ પણ અંતરમાં સુપ્રકાશિત રહી ઉત્તમ સંતાન સ્વયંમ યુક્ત બદાર અને અત્યંત આનંદ માટે ગૃહસ્થાશ્રમમાં સ્ત્રી પુરૂષ પ્રાપ્ત થાય, કયા જાગૃકાને તેજની અજ્ઞાન અવસ્થામાં સંસારની ઝુસરીમાં જોડી દેવાં અને કયા ઉપરોક્ત વેદની આજ્ઞા બાળ લક્ષ્મી અન્વેર રૂઢીએ ભારતના સંતાનોને વીવહીન બ્રહ્મીન તેજહીન વિપરી અને અધ્યાયુષી બનાવી દીધા છે.

માટે હે ભારત પુત્રો જન્યન થાઓ ને તેમને સ્વધર્મ સમજી અંધ રૂઢીના બંધનો તોડી નાખો સંસ્કારી બનો બ્રહ્મચર્યનું યથાર્થ અને સાંજોપાંગ પાલન કરવા ગુરુકુલે નિવાસ કરો, દીર્ઘાયુષી થાઓ જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા પૂર્વક પ્રતિજ્ઞા લઈ વિવાદ સંસ્કારને પામો એ તે.

યતો ધર્મ તતો જયઃ ॥

વિદ્વજ્જન, કૃપાકાંક્ષી

જ્યોતિષી કૃપાશંકર વિઠલજી શુક્લ.

રાયધડ આધુનીક—અમદાવાદ.

